

הסוגיא השביעית: 'איצטבא' (מד ע"ב-מה ע"א)

מצות לולב כיצד.

- [1] תני תנא קמיה דרב יהודה <כצ"ל> : סודרין על גג האיצטבא.
- [2] אמר ליה: וכי לייבשן הוא צריך? אלא אימא: על גב האיצטבא.
- [3] אמר רחבא אמר רב <כצ"ל> יהודה: הר הבית, סטיו כפול היה – סטיו לפנים מסטיו.
- א. הגהה
במשנה סוכה ד
ד: "גב
האיצטבא"
במקום "גג
האיצטבא"
- ב. מימרא
שענינה 'סטיו',
דהיינו:
'איצטבא'

מסורת התלמוד

[1-3] תני תנא קמיה ... על גג ... אלא אימא על גב ... אמר רחבא ... סטיו לפנים מסטיו – השוו פסחים יג ע"ב. [3] אמר רחבא ... סטיו לפנים מסטיו – ראו ברכות לג ע"ב; פסחים יג ע"ב, נב ע"ב. השוו ירושלמי תענית ג יא, סו ע"ד. סטיו כפול ... סטיו לפנים מסטיו – ראו גם תוספתא סוכה ד ו (מהד' ליברמן, עמ' 273); ירושלמי סוכה ה א, נה ע"א; להלן נא ע"ב (פרק ה, סוגיא ג, [6]).

רש"י

על גג האצטבא הוה תני תנא קמיה. וכי לייבשן הוא צריך והרי היבש פסול. סטיו כפול אצטבאות מקיפות אותו, ואצטבאות אחרים היקף לפנים מהיקף.

תקציר

לפי משנה סוכה ד ד סידרו החזנים את הלולבים שהובאו למקדש "על גג האיצטבא". האיצטבא או הסטיו (יוונית stoa) הייתה שדרת עמודים מקורה שהקיפה את הר הבית. קשה להבין הלכה זו. כפי שמעיר רב יהודה בסוגיא שלנו מן הראוי לאחסן את הלולבים בצל, כדי לשמור על טריותם, ולא לחשוף אותם לשמש ולייבשם. לכן מגיה רב יהודה בלשון המשנה "על גג האיצטבא", ביטוי שאותו ניתן לפרש במובן "לצד" או "על יד" האיצטבא, בצל עמודיו.

גג האיצטבא מוזכר גם במשנה פסחים א ה ובמשנה שקלים ח ד. לפי בבלי פסחים יג ע"ב הגיה רב יהודה בלשון משנה פסחים א ה בהיפוך הגהתו כאן: "גג" במקום "גב". מן הניתוח שלנו עולה שהגירסא "גג" היא המקורית בכל המשניות. רב יהודה הגיה כאן "גג" ל"גב" בעקבות קושייתו בסוגיא, וסיפור ההגהה שבפסחים יג ע"ב נועד להבהיר שההגהה של רב יהודה לא הייתה אלא במשנה סוכה, ואין להחילה על משנה פסחים א ה.

אך לפי הגירסא המקורית במשנה סוכה אוחסנו הלולבים על גג האיצטבא. משתקפת כאן מסורת עתיקה. לפי נחמיה ח טו-טז פירשו שבי ציון בימי עזרא את ויקרא כג מ כמצווה לקחת את הלולבים ביום הראשון של החג מן ההרים ולבנות מהם סוכות "איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית הא-להים" ולשמוח בתוך הסוכות הללו. מגילת המקדש מקומראן מתארת סוכה הבנויה בחצר החיצונה של המקדש מסכך שנערם על גבי עמודים שעל גב סטיו בן שלוש קומות. תיאור זה אינו תואם את הידוע לנו על מבנה הבית השני, והחוקרים תמימי דעים שאינו משקף את המציאות. אך נראה שאין זה צירוף מקרים שמצאנו רציפות בתיאור הסוכות שבהר הבית: לפי ספר נחמיה בנו את הסוכות מלולבים בחצר המקדש; לפי מגילת המקדש מילאו בסכך מסגרת של עמודים שהקיפה את חצר המקדש, ולפי משנה סוכה ד ד סודרו הלולבים "על גג האיצטבא", אותו סטיו שהקיף את הר הבית. נראה שבימי עזרא לא היה מבנה קבוע בחצר המקדש. עם הזמן הקיפו את הר הבית בקורות ובעמודים, ועליהם הטילו סכך המורכב מן הלולבים ושאר המינים שנלקחו למקדש ביום הראשון של סוכות. התיאור במגילת המקדש הוא איך-אליזציה של מציאות זו. גם לאחר שפירשו את מצוות נטילת לולב כמצווה נפרדת ממצוות בניית הסוכות, המשיכו לאחסן את הלולבים על גבי הקורות והעמודים הללו, מה שיצר סוכה בפועל בהר הבית. עם הזמן נשכח הקשר בין אחסון הלולבים על גבי המבנה שמסביב להר הבית לבין בניית סוכה, וגם לאחר שהקיף הורדוס את הר הבית בסטיו מקורה המשיכו לאחסן שם את הלולבים, אף על פי שכבר לא יצרו בכך סוכה הלכתית.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

לפי משנה סוכה ד ד, "כל העם מוליכין את לולביהן להר הבית, והחזנין מקבלין מהן וסודרין אותן על גג האיצטבא". זו הגירסא בעדי המשנה, פרט לאלה שהושפעו מן הבבלי.¹ בחלק (א) של הסוגיא שלנו מגיה רב יהודה את נוסח המשנה וגורס "על גג האיצטבא" (גירסא שחדרה למקצת עדי המשנה המושפעים מן הבבלי), ובחלק (ב) מובאת מימרא של רחבא מפומבדיתא בשם רב יהודה שלפיה הר הבית היה מוקף "סטיו כפול". חלק (ב) חסר בכ"י מינכן 95, בכתבי היד התימניים ובקטע פטרבורג, ונראה שנוסף בשלב מאוחר יותר במקצת העדים על פי המקבילה בפסחים יג ע"ב.²

'איצטבא'³ ו'סטיו' הם שני תעתיקים של המילה היוונית stoa, שפירושה: שדרת עמודים מקורה בגג. יוסף בן מתתיהו מספר שהורדוס הקיף את הר הבית בסטוים "גדולים מאוד" (קדמוניות טו,

1 לתיעוד, ראו י"ג אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ס, עמ' 326; מ"צ פוקס, מהדורה ביקורתית של משניות מסכת סוכה עם מבוא והערות, דיסרטציה, ירושלים תשל"ט, כרך ב, עמ' 125.

2 וראו להלן בסמוך, ובעיוני הפירוש לפיסקא [3].

3 ברוב עדי הבבלי כאן ובמקומות אחרים: "אצטבא" או "איצטבא", אולם בכתבי היד של המשנה רגילים יותר הכתיבים 'איסטוה' או 'איסטבה', בסמ"ך. מכיוון שגם בירושלמי מצאנו בהיקרות היחידה של המילה בתעתיק זה, בבבא בתרא ב ג, יג ע"ב, את הכתיב 'איסטיב', נראה שחילופי כתיב אלו הם חילופי מסורות בין ארץ ישראל לבבל. אך ראו פוקס (לעיל, הערה 1), עמ' 127, המצביע על גירסאות עם סמ"ך בקטע גניזה של הבבלי ובשאלות.

396), אולם הוא מתייחס מפורשות רק לסטוים שלאורך הגבולות המזרחי והדרומי של הבית. את הסטיו שלאורך הגבול המזרחי של הר הבית מכנה יוסף במפורש *stoan diplen*, 'סטיו כפול',⁴ ואת בנייתו הוא מייחס לשלמה (קדמוניות כ, 221). את הסטיו הדרומי הוא מכנה *basileion*, 'סטיו מלכותי', וכותב שהיו בו ארבע שורות של עמודים שיצרו ביניהן שלושה מסדרונות (קדמוניות טו, 415-411); אפשר שיש גם בזה תיאור של סטיו כפול, ובסטיו רגיל ישנן שתי שורות עמודים, אחת ליד החומה ואחת פתוחה לפני החצר, ועל גביהן תקרה, וכאן יש ארבע שורות עמודים. אבל ייתכן שסטיו רגיל הוא שורה אחת של עמודים, ובסטיו כפול יש שלוש שורות עמודים היוצרות ביניהן שני מסדרונות בלבד, והסטיו המלכותי הוא סטיו משולש.⁵

'גג האיציטבא' מוזכר גם במשנה פסחים א ה ותוספתא פסחים א ד (מהד' ליברמן, עמ' 141) בנוגע לשעת ביעור החמץ בערב פסח. וזה לשון המשנה:

עוד אמר רבי יהודה: שתי חלות של תודה פסולות ומונחות על גג האיציטבא. כל זמן שמונחות – כל העם אוכלים. ניטלה אחת – תולין: לא אוכלין ולא שורפין. ניטלו שתיהן – התחילו כל העם שורפין.

ובבבלי שם, פסחים יג ע"ב, מצאנו סוגיא כמעט זהה לסוגייתנו, אלא שרב יהודה שם מגיה באופן הפוך מהגהתו כאן, "גג האיציטבא" במקום "גב האיציטבא":

ועוד אמר רבי יהודה: שתי חלות כו'; תני תנא קמיה דרב יהודה: על גב האיציטבא. אמר ליה: וכי להצניען הוא צריך? תני: על גג האיציטבא. אמר רחבא אמר רבי יהודה: הר הבית, סטיו כפול היה. תניא נמי הכי: הר הבית, סטיו כפול היה. רבי יהודה אומר: איסטוונית היתה נקראת – סטיו לפנים מסטיו.

משמעותן של שתי הסוגיות, הסוגיא ההיא והסוגיא שלנו, ברורה: חלות התודה, המשמשות סימן לאנשי ירושלים בנוגע לשעת ביעור החמץ, מן הראוי שתונחנה על גג הסטיו. אחסון הלולבים, לעומת זאת, מן הראוי שיעשה בצל הסטיו, ולא על גגו.

אולם לכאורה שתי המילים 'גג' ו'גב' היינו הך, ושתייהן מתייחסות לגג האיציטבא; הרי מילות היחס 'על גב' או 'על גבי' פירושן 'על', וכשמדובר במבנה, המובן הפשוט של הביטוי הוא 'על גג' המבנה, ואם כן, מה הועיל רב נחמן בהגהת נוסח משנתנו מ"גג" ל"גב"? הלולב מונח בין כך ובין כך באותו מקום, מעל לאיציטבא, ובכגון זה ניתן עדיין להקשות "וכי לייבשן הוא צריך?"! ומדוע התקשה רב יהודה בגירסא "על גב האיציטבא" שבדברי רבי יהודה במשנה פסחים א ה? אם חלות התודה אכן מונחות היו "על גב האיציטבא", כלומר מעליו, אזי הן מונחות ממילא על הגג, גלויות לעיני תושבי ירושלים, ומה פשר הקושיא "וכי להצניען הוא צריך"?

לשאלה זו נדרש י"נ אפשטיין.⁶ המילה 'איציטבא' משמשת גם במשמעויות נוספות: נדבך אבנים וספסל נמוך.⁷ אפשטיין ניסה להיעזר בעובדה זו כדי להסביר את הקושיות ואת ההגהות

4 השו"ן לתוספתא סוכה ד ו: "אמ' ר' יהודה: כל שלא ראה בדפלטטון (= diplostoon) של אכסנדריא של מצרים לא ראה כבוד לישראל מימיו", ומקבילות. ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקא [3].

5 ראו ציון דיון במהדורת Loeb Classical Library Cambridge MA and London: Josephus, *Jewish Antiquities*, volume x, p. 447, note d 2004. לפי השער של כרך זה, התרגום – מאת רלף מרכוס – הושלם ונערך ע"י אלן ויקגן. לא ברור מי מהם אחראי להערה זו.

6 אפשטיין (לעיל, הערה 1), עמ' 326-327.

7 בעניין זה נחלקו החוקרים. יש הרואים במובן 'ספסל' שימוש משני בתעתיק של *stoa*, מכיוון שגם דוכנים וספסלים נבנו על גבי עמודים. ראו, S. Krauss, *Griechische und lateinische Lehnwoerter im Talmud, Midrasch und Targum*, Berlin 1898, v. 2, p. 118; הערת דוב גייגר בתוספות לערוך השלם להרב חנוך יהודה קהוט ז"ל (ערך ש' קרויס), וינא תרצ"ז, עמ' 41, ערך 'איסטיב' וערך 'אסטוה'. יש הרואים ב'איציטבא' במובן 'ספסל' מילה אחרת, ראו S. Fraenkel, *Die aramaeischen Fremdwörter in Arabischen*, Leiden 1886, pp. 21-22; Michael Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, Ramat Gan and Baltimore 2002, p. 125. המילה הסורית 'מצטבתא' או 'מצטפתא' פירושה 'דוכן', ומכאן גם 'מסטוביתא' בירושלמי ומצטבה' בערבית. שהפכה לכינוי לסוג של קבר מצרי עתיק בצורת ספסל. פרנקל גורר את כל הצורות הללו מהפרסית, גוררן שנדחה על ידי גייגר. ועיינו היטב במילונים לסורית של פיין-סמית האב ופיין-סמית הבת. האב קושר את המילה לשורש צב"ת, שפירושו 'קישט' (R. Payne-Smith, *Thesaurus Syriacus*, Oxford 1901, volume 2, col. 3361), וכנראה רואה בה צורת משנה של

בסוגיותינו. לדעתו, הסוגיא המקורית היא זו שבפסחים. התנא שנה בפני רב יהודה "על גב האיצטבא", ורב יהודה חשש שביטוי זה יתפרש: "בתוך הסטיו על איזו 'מעלה' (רובד'...)", דהיינו, על ספסל נמוך שבתוך הסטיו. על כך הקשה רב יהודה: "וכי להצניען הוא צריך?", דהיינו: כיצד אמורות חלות אלו לסמן לתושבי ירושלים את זמן ביעור חמץ בערב פסח אם הן מונחות על גבי ספסל נמוך? על סמך קושיא זו תיקן רב יהודה את נוסח התנא במשנה שם ל"על גב האיצטבא" – נוסח שממנו ברור שאין מדובר בספסל אלא במבנה עם גג, והחלות מתנשאות אפוא לגובה, גלויות לעיני תושבי ירושלים. מהותו של מבנה זה מתבררת רק מתוך מימרת רחבא: איצטבא היינו סטיו, ומדובר בסטיו הכפול שעל הר הבית.

לפי אפשטיין, סוגיא זו נלמדה בשתי הישיבות הגדולות בבבל, וברבות הימים שכחו באחת מהן על איזו מהמשניות שבהן מוזכר "גב האיצטבא" הסוגיא מוסבת, והסבו אותה בטעות על משנה סוכה ד ד במקום על משנה פסחים א ה. אבל דווקא במשנה סוכה, הנוסח "גב האיצטבא" והפירוש שלפיו 'איצטבא' הוא ספסל התאימו יותר מהנוסח המקורי: "גב האיצטבא", שלפיו מדובר בסטיו. למה לאחסן את הלולבים על הגג דווקא? וכי לייבשם הוא צריך? כלום אין זה הגיוני יותר להניחם על גבי ספסל כלשהו במתחם המקדש? לכן, בישיבה שבה הסבו את הסוגיא על משנתנו גרסו הגהה הפוכה: מ"גג" ל"גב", ושמו בפי רב יהודה קושיא שונה: "וכי לייבשן הוא צריך?" במקום "וכי להצניען הוא צריך?". מימרת רחבא לא התאימה בסוגיא חדשה זו, שכן לפי המשנה המוגהת הניחו את הלולבים על גבי ספסל, ללא קשר לסטיו, אבל היא שובצה גם בה, ובהקשרה הנוכחי היא רומזת לפרשנות אפשרית אחרת למילה 'איצטבא' – סטיו שיש לו "גג", ולא "גב".

תיאור תולדות הסוגיא אליבא דאפשטיין מוקשה:

1. מדברי אפשטיין יוצא שרב יהודה לא הגיה במשנה כלל. רב יהודה גרס אל נכון "גג" הן במשנה פסחים א ה הן במשנה סוכה ד ד, ולכן נזף בתנא שהתרשל בשינון המשנה וגרס בפסחים "גב" במקום "גג". עלינו להניח שנוזיפה זו עשתה רושם גדול על השומעים, כדי כך שנקבעה לדורות בסיפור שהפך לסוגיא. זה כשלעצמו מוקשה. מדוע זכה אירוע טריוויאלי זה לעניין כה גדול? אך לא זו בלבד, אלא קרה המקרה וסוגיא זו התגלגלה למסכת סוכה וגרמה להגהה מוטעית של נוסח משנת סוכה, הגהה שקיבעה לדורות במשנה סוכה ד ד אותה טעות בדיוק שבה טעה התנא בשינון משנה פסחים א ה, ושעליה סיפרו בסיפור המקורי! מעשה חלם' זה שאותו מתאר אפשטיין מסתבר פחות מההנחה שרב יהודה אכן הגיה בנוסח המשנה באחד המקומות, והסיפור השתמר כדי לתעד הגהה זו, לבל ימשיכו לשנן את המשנה בגירסתה הארץ ישראלית המקורית.

2. אפשטיין מכנה סוגיות אלו 'סוגיות הפוכות', ומייחס את החילוף לקושי לזכור לאיזו היקרות של המילה 'איצטבא' שייכת הסוגיא. לדעתו, החילופים בתוכן הסוגיות הם פועל יוצא של הסבת הסוגיא על המשנה הלא-נכונה. אולם אף שסביר להניח שבמקרים מסוימים סוגיות כאלה יסודן במסירה לקויה, קשה להאמין שסוגיא נוצרה בעקבות טעות בנוגע למיקום הסוגיא בתלמוד ושיוכה למשנה הנכונה. ובמקרה שלנו, שתי הקושיות של רב יהודה במקומן ודבריו עקביים, אלא שנוסח המשנה אינו זהה לדעתו בשני המקומות. סביר אפוא להניח שרב יהודה הקפיד לגרוס "על גב האיצטבא" בפסחים כדי להבהיר מעל לכל ספק שמדובר בהנחת החלות על גב הסטיו, לעין כל, ובאותה מידה הקפיד לגרוס "על גב האיצטבא" בסוגיותנו כדי להוציא מכלל אפשרות שהלולבים הונחו על גב הסטיו – מקום שם הם עלולים להתייבש. לפי התוספות,⁸ לאחר שרב יהודה הגיה באחד המקומות טעה התנא והגיה גם במקום השני, וסביר להניח שלאחר שהגיה רב יהודה בסוכה מ"גג" ל"גב" טעה התנא והגיה גם בפסחים, מה שגרר את הנוזיפה "וכי להצניען הוא צריך?" (ראו גם בנקודה

⁸מצטבתותא', 'קישוט', ואילו הבת מבחינה בין שתי המילים ואינה מונה את המילה 'מצטבתא' בין הנגזרות של השורש צב"ת, (J. Payne Smith, *A Compendious Syriac Dictionary*, Oxford 1903, p. 472), כנראה משום שאינה רואה בתי"ו את שורשית, וכפי שעולה מהצורה 'איצטבא'.

תוספות סוכה מה ע"א, ד"ה וכי להצניען.

הבאה). אפשטיין מכנה תיאור זה של התוספות: "דחוק".⁹ אולם 'תיקון יתר' – hypercorrection – הוא תופעה ידועה בביקורת הנוסח, ותופעה פסיכולוגית מוכרת שנתקלים בה יום יום: בהחלט מתבקש שתנא שנזוף על ידי רבו בגורסו "גג האיציטבא" במקום "גב האיציטבא" יגרוס "גב" גם בפעם הבאה שיגיע לביטוי. אפשר אפוא ששני הסיפורים הם מעשים שהיו, ואין צורך להניח שמדובר בהעברה, ודאי לא בהעברה שיסודה בשכחת מיקום הסוגיא. אך אפשר גם שרק הסיפור בסוגייתנו בסוכה, המתאר הגהה אמיתית בנוסח המשנה, הוא מעשה שהיה, והוא השתמר כדי להצדיק את ההגהה. ברבות הימים נוצר גם הסיפור בפסחים כאמצעי ספרותי, להזהיר את התלמידים לבל יגיהו גם שם מ"גג" ל"גב".¹⁰

3. אפשטיין טוען שהקושיא של רב יהודה בפסחים: "וכי להצניען הוא צריך?", היא המקורית, ואילו הקושיא "וכי לייבשן הוא צריך?" שבסוגייתנו היא המשנית, ויסודה בשיוך לא נכון של הסיפור למשנה. אולם ניסוח הקושיא בפסחים מסתבר רק בתגובה לקושיא בסוכה. חלות המונחות על גבי מעלה או ספסל כלשהו בירושלים או בהר הבית¹¹ אינן 'מוצנעות'. אמנם, הן אינן יכולות לשמש סימן לכל תושבי ירושלים ועולי הרגל שהגיע זמן ביעור חמץ, אבל סוף סוף הן מונחות על גבי האיציטבא, ולא מוצנעות מאחוריה או מתחתיה או כיוצא בזה. לכן, בין אם נייחס את השאלה בפסחים "וכי להצניען הוא צריך" לרב יהודה עצמו בין אם נראה בה אמצעי ספרותי כנ"ל, נראה שהשאלה היא מבוססת על זו שבסוכה, ולכן הניסוח מוגזם בעליל, וכאילו אומר רב יהודה לתנא: אמנם אמרתי שיש לגרוס בסוכה "גב" משום שגג אינו מקום סביר להצנעת לולבים ואחסונם, אבל מה ההיגיון בהנחת החלות על גב איציטבא ולא על "גג"? וכי גם אותן צריך להצניע?

4. לעומת דברי רב יהודה בפסחים – שבהם הניסוח "להצניען" מסתבר רק בהתבסס על הסוגיא בסוכה – דברי רב יהודה בסוכה, שלטענת אפשטיין הם ניסוח מאולתר שנועד להתאים את הסיפור להקשר מוטעה, מצטיירים כניסוח טבעי ויפה של אמורא, והם מתבססים ישירות על אזכור שלישי של "גג האיציטבא" במשנה שקלים ח ד:

פרוכת שנטמאת בולד הטומאה – מטבילין אותה בפנים ומכניסין אותה מיד; ואת שנטמאת באב הטומאה – מטבילין אותה בחוץ ושוטחין אותה בחיל; ואם היתה חדשה – שוטחין אותה על גג האיציטבא כדי שיראו העם את מלאכתן שהיא נאה.

כשהתנא שונה "על גג האיציטבא" בסוכה ד ד מגיב רב יהודה בהתייחסות לשקלים ח ד: וכי לייבש את הלולבים הוא צריך, כפי שמייבשים את הפרוכת לאחר טבילתה? אדרבה: הם נועדו לאחסון, להצנעה ולהגנה מפני השמש. מקומם על גב האיציטבא, לא על גג האיציטבא.¹²

5. העיקר אצל אפשטיין – עירוב שני מובנים של המילה 'איציטבא' אצל אמוראי בבל – חסר מן הספר. ולא זו בלבד, אלא ההנחה שהפירוש הראשוני של 'איציטבא' אליבא דאמוראי בבל הוא ספסל, וכך נטו לפרש גם את המילה כשהיא מופיעה במשנה, מוקשית לאור משנה שקלים ח ד, שבה לכל הדעות מדובר בגג הסטיו שעליו שוטחים את הפרוכת. נמצינו למדים שגם ללא המימרא של רחבא, האמוראים, וכל שכן ה'תנאים' שביניהם, המומחים בשינון משניות, היו צריכים לדעת שאיציטבא בהקשר של המקדש פירושה 'סטיו'.

מכל הסיבות הללו נראה שהסוגיא שלנו בסוכה היא המקורית. רב יהודה הגיה במשנה סוכה ד ד "על גב האיציטבא" במקום "על גג האיציטבא", וזאת משום שבניגוד לפרוכת הרטובה, לא היה

9 אפשטיין (לעיל, הערה 1), עמ' 327.

10 וראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקא [3], שם הצענו שהסוגיא המקורית בפסחים לא כללה דיון בין התנא לרב יהודה כלל, אלא רק את דברי רחבא בשם רבי יהודה, והסוגיא שלנו כללה רק את הדיון בין התנא לרב יהודה, ולא את דברי רחבא, ובעקבות הוספת דיון בין רב יהודה לתנא בפסחים דוגמת זה שבסוגיא שלנו הועבר תוכן הסוגיא המקורית בפסחים, מימרת רחבא, למקצת העדים בסוגיא שלנו.

11 אפשטיין כותב: "והבין רב יהודה שפירושו בתוך הסטיו על איוו 'מעלה'", כפי שהבאנו לעיל. אולם לשיטתו, שלפיה 'איציטבא' פירושה או ספסל או סטיו, ואין קשר בין המילים הללו, הרי אין טעם בכך שרב יהודה יבין שהספסל נמצא בתוך הסטיו דווקא!

12 אפשטיין עצמו מביא משנה זו שם, אך משום מה אינו מסיק את המסקנה שדברי רב יהודה בסוכה מקוריים ומתבססים ישירות על משנה שקלים.

צורך לייבש את הלולבים, ואדרבה: לולב היבש – פסול. הלולבים הללו נועדו לאחסון, דהיינו הצנעה, ומקומם בתוך האיצטבא, לא על גגה.

אבל עדיין קשה, מה פירוש הגירסא המוגהת של רב יהודה: "על גב האיצטבא"? כלום אין הכוונה ל"על גבי האיצטבא"? ואם כן, הרי ש"על גב האיצטבא" היינו "על גב האיצטבא", ומה הועיל רב יהודה בהגהתו?

כידוע, המילה 'אגב' בארמית בבליית פירושה 'לצד' או 'יחד עם', ולא דווקא 'מעל', והיא משמשת רבות כמטפורה. והוא הדין בביטוי 'על גב' שבמשנה, המשמש לעתים קרובות – כמו חברו 'על יד' – במובן 'לצד', 'בצמוד אל', ולא דווקא 'מעל'. כך למשל במשנה עדויות א יד: "מפני שהוא טמא על גב עם הארץ", דהיינו במגעו, ולא דווקא על 'גבו' או 'מעליו' ממש; משנה עדויות ד ח: "לא נמנעו מלעשות טהרות אלו על גב אלו", דהיינו, לצדם; משנה מידות ב ג: "שני אבנים מוטות זו על גב זו", דהיינו בצורת האות V הפוכה, זו לצד זו; משנה מכשירין א ד: "על גב הנהר", היינו, על שפת הנהר.¹³

בניגוד לפרוכת הרטובה שבמשנה שקלים ח ד, אין צורך לייבש את הלולבים על גג האיצטבא, ואדרבה, לולב היבש – פסול (משנה סוכה ג א). וכך העיר רב יהודה לתנא ששנה כאן "גג האיצטבא" כמקובל, והגיה במשנה "על גב האיצטבא" כדי שתתפרש "וסודרין אותן לצד האיצטבא", כלומר: משעינים את הלולבים על עמודי האיצטבא או על חומת הר הבית לצד עמודי האיצטבא ובצלם, וכמנהגנו להשעין את הלולבים על העמודים ועל הקירות של בית הכנסת כשאין משתמשים בהם.

וכדי להבהיר שהגהה זו נכונה רק בנוגע למשנה סוכה ד ד, ואילו בפסחים א ה אין צורך בהגהה, סופר הסיפור שבבבלי פסחים יג ע"ב. אפשר שאותו תנא אכן תיקן 'תיקון יתר' לאחר שהעיר לו רבו בנוגע למשנה סוכה ד ד, כפי שפירשו בתוספות, והגיה גם במשנה פסחים א ה, ולכן נזף בו רב יהודה עצמו ואמר שבניגוד להצנעת הלולבים לשם אחסונם בצל האיצטבא, כאן מתבקש להניח את החלות על גג האיצטבא ממש, כדי שישמשו סימן לשעת ביעור החמץ לכלל תושבי ירושלים ועולי הרגל. ואפשר שהמעשה שבפסחים יג ע"ב נוצר על ידי בעל הגמרא שם, כדי להבהיר שההגהה של רב יהודה בסוכה מד ע"ב-מה ע"א, אינה לעניין בפסחים.

דברי רחבא [3] אינם מופיעים בכל העדים כאן. נראה שהם דווקא היו חלק מהסוגיא המקורית על משנה פסחים א ה, שבה הגירסא צריכה להיות "גג" גם לפי רב יהודה, רבו של רחבא. הם הועברו לסוגיא שלנו לאחר שנוצרה הסוגיא בפסחים בדמות הסוגיא שלנו, וכפי שמצאנו רבות, שסוגיות מקבילות בבבלי מורכבות מחלקים שיסודם באחד המקומות ומחלקים שיסודם במקום השני.¹⁴ רחבא מסביר שהאיצטבא המוזכרת במשנה פסחים א ה היא הסטיו – שדרת העמודים המקורה של הר הבית.¹⁵

עיוני פירוש

[1-2] תני תנא קמיה דרב יהודה <כצ"ל> : סודרין על גג האיצטבא. אמר ליה: וכי לייבשן הוא צריך? אלא אימא: על גב האיצטבא

13 יש גם מקרים שבהם 'על גב' פירושו בבירור 'מעל', ולא רק 'לצד', כגון במשנה בבא מציעא י ו: "שני גינות זו על גב זו והירק בינתיים – רבי מאיר אומר: של עליין, רבי יהודה אומר: של תחתון"; משנה אהלות ו ז: "שני פרדסקים זה בצד זה או זה על גב זה"; משנה זבים ד ה: "עשר טליות זו על גב זו – ישן על העליונה...". דר"המשמעות של הביטוי 'על גב' במשנה בבא מציעא ב ב: "שלשה מטבעות זה על גב זה", גרם לאי-הבנה; ראו בבבלי בבא מציעא כה ע"א והשוו תוספתא בבא מציעא ב ז.

14 ראו מ' בנוביץ, פרק שבועות שתיים בתרא, ניו יורק וירושלים תשס"ג, עמ' 7-5, 29-38, 386, 440-449; הנ"ל, תלמוד האיגוד: פרק מאימתי קורין את שמע, ירושלים תשס"ו, עמ' 273. תופעה דומה מצאנו בירושלמי. ראו לעיל, בדיון בפרק ד, סוגיא ה, 'נביאים', מדור 'מהלך הסוגיא ותולדותיה'; והערה 6 שם; M. Benovitz, "Transferred Sugyot in the Palestinian Talmud: The Case of Nedarim 3:2 and Shevuot 3:8", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 59 (1993), pp. 11-57.

15 ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקא [3].

כפי שראינו לעיל, במדור 'מהלך הסוגיא ותולדותיה', הגירסא "על גב האיציטבא" היא הגהה של רב יהודה, ולפיה סידרו את הלולבים "על גב" האיציטבא, דהיינו על ידה, לצדה; כלומר, השעינו את הלולבים על חומת הר הבית בצל עמודי האיציטבא ומתחת לקירויה. אולם גירסא זו אינה אלא הגהה של רב יהודה. הגירסא המקורית, הן במשנה שקלים ח ד – בעניין הפרוכת הרטובה; הן במשנה פסחים א ה – בעניין חלות התודה בערב פסח; הן במשנתנו, סוכה ד ד, היא: "על גב האיציטבא". מובן מדוע שטחו את הפרוכת הרטובה על גב האיציטבא – כדי לייבשה; מובן גם מדוע הניחו את חלות התודה על גב האיציטבא – כדי שיסמנו לתושבי ירושלים ולעולי הרגל את זמן ביעור החמץ; אך מדוע סידרו את הלולבים על גב האיציטבא דווקא? קושיית רב יהודה היא במקום: וכי לייבשן הוא צריך?¹⁶

כפי שראינו לעיל, בדיון בפרק ד, סוגיא א, 'רבה',¹⁷ מצוות ארבעת המינים שבויקרא כג מ: "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים", לא תמיד התפרשה במובן נטילת לולב כפי שנהוג בימינו. הפועל 'ולקחתם' משמש בדרך כלל במצוות התורה יחד עם פועל נוסף, אלא אם כן מדובר בלקיחת בני אדם,¹⁸ וגם בפסוק זה מסתבר שמצוות לקיחת ארבעת המינים אינה עומדת בפני עצמה; הכוונה היא ודאי לקחת את המינים מן הבית, מן השדה או מן ההרים אל המקדש ביום הראשון, כדי לשמוח עמם במשך שבעה ימים. בתחילת ימי הבית השני התפרשה לקיחה זו לשם שמחה במובן לקיחת המינים ביום הראשון של החג מן ההרים והבאתם לירושלים לשם בניית סוכות במקדש ובחוצות העיר, שם מקיימים את מצוות השמחה. וכך עולה מנחמיה ח יד-טז:

וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי. ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר: צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב. ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות, איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים.

עולי בבל פירשו שהשמחה לפני ה' אינה נטילה דרך טלטול כלל, אלא בניית סוכות מן המינים "איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים", ושמחה בתוכן.¹⁹ גם במגילת המקדש שנמצאה בקומראן מתוארת בניית סוכות ב"חצר השלישית" או "החצר החיצונה" של בית המקדש – המונח המשמש במגילה זו לתיאור שטח הר הבית שמחוץ למתחם המקדש. לפי המגילה, חצר זו היתה מוקפת בשלושה פרורים, דהיינו סטווים, זה על גבי זה, כלומר, סטווים בני שלוש קומות, כש"בית מעלות", כלומר חדר מדרגות, מוביל מקומה לקומה (טור מב, שורות 7-17):

ובית מעלות תעשה אצל קירות השערים, בתוך הפרור, עולים מסבות²⁰ לתוך הפרור השני ולשלישי ולגג. ונשכות בנויות וחדריהמה ופרוריהמה כתחתונות, שניות ושלישיות כמדת התחתונות. ועל גג השלישית תעשה עמודים, ומקורים בקורות מעמוד אל עמוד, מקום לסוכות גבהים שמונה אמות. והיו הסוכות נעשות עליהמה בכול שנה ושנה בחג הסוכות,

16 אפשטיין (לעיל, הערה 6) כותב שאין כאן קושיא אמיתית, "שהרי בוודאי לא היו מוליכין את הלולבין להר הבית אלא לפנות ערב ולמחרת משכימין ונטילים אותם ונטל של תשרי של ירושלים אינם עלולים להתייבש בלילה". אולם לפי הנוסח המקורי של משנה זו: "מצות לולב כיצד? כל העם מוליכין לולבין להר הבית", אין עניינה שבת כלל, וכפי שפירשנו לעיל, בדיון בפרק ד, סוגיא א, 'רבה', מדור 'מהלך הסוגיא ותולדותיה': מצוות "ולקחתם", לשיטתנו שם, הביאו את הלולבים למקדש ביום ראשון של חג ממש, בין בשבת בין בחול, ואחסנו אותם על גבי האיציטבא כל שבעה, ו"למחרת משכימין" פירושו ביום הראשון של חול המועד, והוא הדין לכל ימי חול המועד. ואף אם לא נפרש כך, ואם פירוש המשנה הוא כדברי אפשטיין, שהוליכו את הלולבים למקדש ואחסנו אותם על גב האיציטבא רק לפני כניסת השבת, ולמחרת, בשבת, השכימו, וורקו החונים לעם את הלולבים, השאלה "וכי לייבשן הוא צריך" עדיין תקפה. וגם אם לא יתייבשו בשמש על גב האיציטבא, למה לאחסן את הלולבים דווקא שם? במשנה שקלים ח ד מובן למה שטחו את הפרוכת הרטובה על הגג – הלוא לייבשה הוא צריך. אבל אחסון לולבים בדרך המצריכה את זריקתם למחרת מראש הגג על ידי חונים אינו מובן. כאמור, זו משמעות הקושיא "וכי לייבשן הוא צריך?".

17

18 עיינו שם, הערות 3, 4.

19 ראו ציונים שם, הערה 8.

20 רמפה לוליינית או גרם מדרגות לולייני. ראו משנה מידות ד ג, ה ופרשני המשנה שם; יומא יט ע"א ופירוש רש"י שם, ד"ה מסיבה.

לזקני העדה, לנשיאים, לראשי בתי האבות, לבני ישראל ולשרי האלפים ולשרי המאיות אשר יהיו עולים ויושבים שמה עד (ה)העלות את עולת המועד אשר לחג הסוכות שנה בשנה.

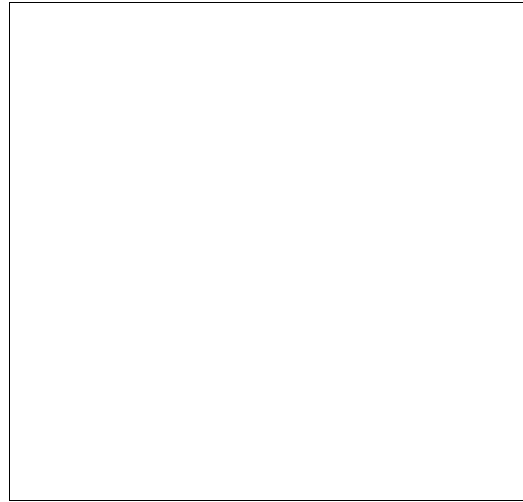
תיאור המקדש במגילת המקדש אינו תואם את הידוע לנו על מבנה הבית השני, ומוסכם על החוקרים שהוא אינו משקף מציאות כלשהי. התיאור של סטיו בן שלוש קומות המקיף את הר הבית אינו משקף אל נכון את המציאות של מבנה הבית השני – לא זה שנבנה עם שיבת ציון, לא זה של החשמונאים ולא זה של הורדוס. יחד עם זאת, נראה שאין זה צירוף מקרים שמצאנו המשכיות בתיאור הסוכות שעל הר הבית: לפי ספר נחמיה בנו סוכות מארבעת המינים "בחצרות בית האלהים", לפי מגילת המקדש עשו סוכות על גבי העמודים והקורות שעל גבי הפרור שמסביב לחצר החיצונה, דהיינו הר הבית, ולפי משנתנו סידרו את הלולבים "על גג האיצטבא", דהיינו הסטיו או הפרור שבהיקף הר הבית!

האיצטבא במקדש הורדוס בצילום של דגם ירושלים מימי בית שני הנמצאכעת במוזיאון ישראל.
צילמה: שאולה הייטנר באתר פיקיווקי

שני שרטוטים של הר הבית על פי הכתוב במגילת המקדש. הימני הוא שחזור של יגאל ידן, מהדיר מגילת המקדש, והשמאלי של ל' ריטמאייר

דומה ש"חצרות בית האלהים" שבהן בנו את הסוכות בימי עזרא הן הן הר הבית. "שמחה לפני ה'" התפרשה כשמחה בתוך סוכות שנבנו בירושלים, ובין היתר בהיקף הר הבית. נראה שבשלב זה לא היה מבנה קבוע כלשהו בהיקף הר הבית, אולם ייתכן שהקיפו ברבות הימים את הר הבית בעמודים ובקורות שאת החללים שביניהם מילאו "ביום הראשון" של סוכות ב"עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת" ש'לקחו' מן ההרים ביום טוב ראשון של חג. תיאור הפרורים שבמגילת המקדש, על אף היותו אידאליזציה של המציאות הקיימת, מבוסס על מנהג אמתי שנהג בימי כתיבת המגילה: לבנות סוכות על גבי עמודים שבהיקף הר הבית. ואף לאחר שפירשו את מצוות לקיחת ארבעת המינים כמצווה של נטילה, ללא קשר לבניית סוכות, המשיכו לאחסן את הלולבים בימי החג על גבי אותן קורות שבהיקף הר הבית, מה שיצר מטיבו סוכה, גם

אם לא ראו בכך קיום מצוות לולב, ולא ישבו בסוכות אלו לשם מצוות סוכה. הקשר בין אחסון הלולבים על ראש המבנה שבהיקף הר הבית לבין "עשיית סוכות ככתוב" הלך ודעך בתודעת העם, ולכן, גם לאחר שבנה הורדוס סטיו עם קירוי של ממש בהיקף הר הבית, המשיכו לסדר את הלולבים כמנהגם בראש המבנה הזה, אף על פי שהנחת הלולבים במקום הזה דווקא כבר לא היה בה משום בניית סוכה כלל.²¹

[3] אמר רחבא אמר רב <כצ"ל> יהודה: הר הבית, סטיו כפול היה – סטיו לפני מסטיו

פיסקא זו חסרה בכ"י מינכן 95, בכתבי היד התימניים ובקטע פטרבורג. לעיל שיערנו שהיא היתה הסוגיא המקורית על משנה פסחים א ה ושמקורה בפסחים יג ע"ב, שם מופיעים דברי רחבא בכל העדים – בצורה מורחבת:

אמר רחבא אמר רבי יהודה: הר הבית, סטיו כפול היה. תניא נמי הכי: הר הבית, סטיו כפול היה. רבי יהודה אומר: איסטונית היתה נקראת – סטיו לפני מסטיו.

הדברים הועברו למקצת העדים שבסוגיא שלנו בצורה מתומצתת, בשלב מאוחר יחסית, לאחר שתוכני הסוגיא שלנו שימשו ליצירת סוגיא דומה סמוך לפני דברי רחבא שם בפסחים, וכפי שתיארנו לעיל, במדור 'מהלך הסוגיא ותולדותיה'.²²

דברי רחבא אלו היו בימי האמוראים משל לדייקנות, כפי שעולה מברכות לג ע"ב:

אמר רבי זירא: נקוט דרבי חייא בר אבא בידך, דדייק וגמר שמעתא מפומא דמרה שפיר כרחבא דפומבדיתא. דאמר רחבא אמר רבי יהודה: הר הבית, סטיו כפול היה, והיה סטיו לפני מסטיו.

ומפסחים נב ע"ב:

אמר רב ספרא: נקוט הא כללא דרב הונא בידך, דדייק וגמר שמעתתא מפומיה דרביה כרחבא דפומבדיתא. דאמר רחבא אמר רב יהודה: הר הבית, סטיו כפול היה, סטיו לפני מסטיו.

רחבא, או רחבא דפומבדיתא,²³ היה תלמידו של האמורא רב יהודה,²⁴ האמורא שהגיה במשנה בסוגייתנו והקפיד על הגירסא "גג" בפסחים. רחבא מוסר לעתים קרובות בשם רבי יהודה או רב יהודה, ונחלקו העדים בגירסאותיהם במקרים אלו אם הכוונה היא לרב יהודה רבו או לתנא רבי יהודה. וכך גם במקרה שלנו:²⁵ מבין העדים הגורסים את דברי רחבא גורס כתב יד לונדון "ר יהודה", אולם העדים האחרים בסוכה שבהם מצאנו את דברי רחבא גורסים "רב יהודה".²⁶

במבט ראשון נראה מהברייתא המובאת בלשון 'תניא נמי הכי' בסוגיא בפסחים יג ע"ב שצריך להיות כאן "רבי יהודה", דהיינו, התנא רבי יהודה בר אילעי. ועוד: כפי שהראה אהרן עמית, כיוצא בזה מצאנו את דברי רבי יהודה בתוספתא סוכה ד ו בנוגע לבית הכנסת של אלכסנדריה שאף הוא היה בנוי דפלסטטון (diplostoon, "סטיו כפול"), "סטיו לפני מסטיו".²⁷ זוהי לשון התוספתא:

21 הר מעניין לפירוש המוצע כאן מצאנו בנוסח דברי רחבא כפי שהם מובאים בכ"י פירנצה לברכות לג ע"ב: "דא רחבא א' רבי יהודה הר הבית סטיו כפול היה והיה סטיו לפני מסטיו והיה מסוכך מסטיו ולסטיו ומסטיו להר הבית". לענין הסוכה בהר הבית בכלל ראו גם ד' הנשקה, שמחת הרגל בתלמודם של תנאים, ירושלים תשס"ז, עמ' 188-189, הערה 100, וציונים לדברי חוקרים אחרים שם.

22 ראו לעיל, הערה 10.

23 כך הוא נקרא בפי רבי זירא או רב ספרא בברכות לג ע"ב ובפסחים נב ע"ב. אך ראו אצל אהרן עמית, תלמוד האיגוד: מקום שנהגו, ירושלים תשס"ט, עמ' 169, המציע שבמקור הדברים עסקו שם ברחוב העיר פומבדיתא, ולא באמורא רחבא.

24 כפי שמוכח מהמעשה בערכין ו ע"ב. עיינו שם.

25 כך בסוגיא שלנו בסוכה. בפסחים גורסים רוב העדים "רבי" או "ר" בהשפעת הברייתא "תניא נמי הכי" הסמוכה, שבה מובאים דברים דומים מפי התנא רבי יהודה.

26 כ"י מינכן 140 ודפוס פזרו. בדפוס וילנה הובאו שתי הגירסאות: כ"י וטיקן 134 גורס "אמר רב אדא בר אבהו" במקום "אמר רחבא אמר רב יהודה".

27 ראו א' עמית, (לעיל הערה 23), עמ' 166-169. אך ראו רש"י פסחים נב ע"ב, ד"ה כרחבא דפומבדיתא, המפרש ש"רבי יהודה" הוא רבי יהודה נשיאה, בן דורו הארץ ישראלי של רחבא. את הפירוש הזה מביא רש"י בברכות לג ע"ב בשם "יש פותרין", ושם הוא דוחה אותו.

אמ' ר' יהודה: כל שלא ראה בדפלטסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה כבוד לישראל מימיו. כמין בסלקי²⁸ גדולה היתה, סטיו לפנים מסטיו...

מקבילות לברייתא זו מצאנו גם בירושלמי סוכה ה א, נה ע"א, ובבבלי סוכה נא ע"ב.²⁹ לדעת עמית, דברי רבי יהודה, שנאמרו במקורם בנוגע לבית הכנסת באלכסנדריה, הוסבו על ידי רחבא לבית המקדש כדי להסביר את הלשון 'איצטבא' שבמשנה פסחים א ה ובמשנה סוכה ד ד. וכיוצא בזה שימשו דברי רבי יהודה אצל עורך הסוגיא בירושלמי תענית ג יא, סו ע"ד, בנוגע לתפילת חוני המעגל לגשמים ש"ירדו כתקנן עד שעלו ישראל מירושלם להר הבית מפני הגשמים". על כך נאמר בירושלמי: "הדא אמר: הר הבית מקורה היה. ותני כן: איסטיו לפני מסטיו היה".

עמית מתבסס בעיקר על העובדה שההקשר של אלכסנדריה השתמר לא רק בתלמודים אלא גם בתוספתא, ואילו ההסבה לעניין בית המקדש נמצאת רק בברייתות שבתלמודים. נראה שניתן להביא ראיה נוספת לכך שהתנא רבי יהודה תיאר רק את בית הכנסת באלכסנדריה כ"סטיו לפנים מסטיו", ולא את הר הבית, ממיקומו של הברייתא בעניין בית הכנסת שבאלכסנדריה בתוספתא, בירושלמי ובבבלי. בכל שלושת המקורות מובאת ברייתא זו בשם רבי יהודה בנוגע למשנה סוכה ה א: "אמרו: כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו", לאמור: כשם שכל מי שלא ראה את שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו כך גם כל מי שלא ראה את הדפלטסטון של אלכסנדריה של מצרים לא ראה כבוד לישראל מימיו. כבר מהקשר זה ברור שאילו היה רבי יהודה אומר דברים דומים על בית המקדש הם היו ראויים להיזכר בתוספתא, בירושלמי ובבבלי שם, שהרי שמחת בית השואבה התרחשה בעזרה של בית המקדש שעל הר הבית ולא בדפלטסטון של אלכסנדריה. חסר זה ניכר אף יותר בהקשר שבבבלי סוכה נא ע"ב, שם מובאת ברייתא נוספת קודם ברייתא זו של רבי יהודה, ומתנהל עליה דיון. וזה לשון הברייתא והדיון שם:

תנו רבנן: מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו; מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם; מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם. מאי היא? אמר אביי ואיתימא רב חסדא: זה בנין הורדוס. במאי בניה? אמר [רבה]: באבני שישא ומרמרא. איכא דאמרי: באבני שישא כוחלא ומרמרא – אפיק שפה ועייל שפה כי היכי דלקבל סידא. סבר למשעיין בדהבא, אמרו ליה רבנן: שבקיה, דהכי שפיר טפי, דמיתחזי כאדותא דימא.

תניא, רבי יהודה אומר: מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל. אמרו: כמין בסילקי גדולה היתה, סטיו לפנים מסטיו...

אם אכן אמר רבי יהודה שגם הר הבית היה "דיופלוסטון ... כמין בסילקי גדולה ... סטיו לפנים מסטיו", ודאי צריך היה להביא גם את הברייתא הזאת בסדרת הברייתות בעניין ירושלים ומקדש הורדוס המובאת בעקבות הדיון בשמחת בית השואבה, שמחה שמקומה בהר הבית ולא באלכסנדריה. סביר אפוא להניח שבתוספתא סוכה ד ו, בירושלמי סוכה ה א, נה ע"א, ובבבלי סוכה נא ע"ב נשתמרו דברי רבי יהודה בהקשרם המקורי, ואלו הוסבו על ידי בעל הגמרא בירושלמי תענית וגורם כלשהו בבבלי – לדעת עמית: רחבא – לעניין הר הבית, שבאמת היה בנוי אף הוא סטיו כפול או דיופלוסטון, סטיו לפנים מסטיו.

אולם אם כן הדבר, הרי זה אירוני ביותר שאמוראים נקטו מימרא זו של רחבא כדוגמא קלאסית לדייקנות: דברי רחבא נגועים בשיבוש מסירה גדול במיוחד – הסבת התיאור מבית הכנסת של אלכסנדריה אל הר הבית! ולא עוד אלא שהר הבית באמת סטיו כפול היה, כפי שעולה מעדותו של יוסף בן מתתיהו³⁰ ומהעדויות הארכאולוגיות.³¹ לכן נראה שרחבא אינו מצטט כאן מדברי

28 המילה basilike ביוונית (= basilica בלטינית) פירושה basileion stoa, "סטיו מלכותי" כלשון יוסף בן מתתיהו בקדמוניות טו, 415 שאותו הבאנו לעיל, דהיינו: סטיו כפול, סטיו לפנים מסטיו.

29 ראו להלן, פרק החליל, בדיון בפרק ד, סוגיא ד, מדור 'מהלך הסוגיא ותולדותיה' ועיוני הפירוש לפיסקא [6].

30 ראו לעיל, ליד הערה 4.

31 ראו ציונים במהדורת ה-Loeb Classical Library של קדמוניות היהודים של יוסף בן מתתיהו (לעיל, הערה 5), עמ' 444, הערה d.

התנא רבי יהודה בר אילעי אלא מדברי רבו רב יהודה בר יחזקאל, כגירסת רוב העדים בסוכה הגורסים את המימרא.³² וכך יוצא גם מניסוח דברי רבי זירא בברכות לג ע"ב ומדברי רב ספרא בפסחים נב ע"ב: "...דדייק וגמיר שמעתא מפומא דמריה/דרביה שפיר כרחבא דפומבדיתא". נראה שכשם שהאמורא שאותו משבחים בדברים אלו: רבי חייא בר אבא או רב הונא, דייק בדברי רבו, כך דייק רחבא בדברי רבו, ורבו היינו רב יהודה.

גם הר הבית גם בית הכנסת באלכסנדריה היו בנויים סטיו כפול. אולם רבי יהודה בר אילעי התייחס לבית הכנסת שבאלכסנדריה ולא להר הבית, משום שדבריו מתבססים על עדות ראייה: רק מי שראה את בית הכנסת באלכסנדריה יכול היה לומר שמי שלא ראה אותו לא ראה כבוד ישראל מימיו. רב יהודה בר יחזקאל, שהגיע לידו מידע עצמאי על האדריכלות בהר הבית, ניסח את תיאור הבסיליקה שעל הר הבית בתיאור הדומה לעדות הראייה של רבי יהודה בעניין בית הכנסת של אלכסנדריה: "סטיו כפול, סטיו לפנים מסטיו". רחבא דייק והביא את דברי רב יהודה בסגנון זה, המבוסס על סגנונו הארץ ישראלי של התנא רבי יהודה, על אף החזרה על המילה היוונית הזרה 'סטיו', השונה מלשון המשנה 'איצטבא'.³³

32 וכך גם משתמע מהשימוש בלשון "אמר רחבא אמר רב/רבי יהודה". לו היה מדובר בציטוט על פני פער דורות, צריך היה להיאמר "אמר רחבא משום רבי יהודה".

33 ראו א' עמית (לעיל, הערה 23), עמ' 167.